

ISSN (Print) 2616-7174
ISSN (Online) 2663-2500

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің

ХАБАРШЫСЫ

BULLETIN

of the L.N. Gumilyov
Eurasian National University

ВЕСТНИК

Евразийского национального
университета имени Л.Н. Гумилева

ЖУРНАЛИСТИКА сериясы

JOURNALISM Series

Серия **ЖУРНАЛИСТИКА**

№4 (125) / 2018

1995 жылдан бастап шығады

Founded in 1995

Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады

Published 4 times a year

Выходит 4 раза в год

Астана, 2018

Astana, 2018

Бас редакторы **Қайрат Сак**

филология ғылымдарының кандидаты, профессор (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары **Айтмұханбет Есдәулетов** *ф.ғ.канд., доцент (Қазақстан)*
Бас редактордың орынбасары **Гүлнар Кендірбай** *PhD (АҚШ)*

Редакция алқасы

Алдабергенов Қырықбай	Т. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Асанов Қойлыбай	Ф. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Әбдіманов Өмірхан	Ф. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Әбішева Вера	Ф. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Бейсенқұлов Аязби	Ф. ғ. к., доцент (Қазақстан)
Браун Михаил	PhD, проф. (АҚШ)
Дзялошинский Иосиф	Ф. ғ. д., проф. (Ресей)
Жақып Бауыржан	Ф. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Жусупова Алматы	ф.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Ирназаров Кудрат	Т. ғ. д., проф. (Өзбекстан)
Корконосенко Сергей	Саяси ғ. д., проф. (Ресей)
Қара Әбдіуақап	Т. ғ. д., проф. (Түркия)
Қозыбаев Сағымбай	Т. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Лебедева Татьяна	Ф. ғ. д., проф. (Франция)
Нұртазина Роза	Саяси ғ. д., проф. (Қазақстан)
Омашев Намазалы	Ф. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Ризун Владимир	Ф. ғ. д. проф. (Украина)
Саид Агил бин Шех	PhD, проф. (Малайзия)
Саудбай Мадияр	PhD, проф. (Қазақстан)
Сердәлі Бекжігіт	Ф. ғ. к., проф. м.а. (Қазақстан)
Тахан Серік	Т. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Тоқтағазин Мұратбек	Ф. ғ. к., проф. м.а. (Қазақстан)
Халилов Әбдіғани	PhD, проф. (Қырғызстан)
Ченгел Хулия Касапоғлы	PhD, проф. (Түркия)
Шайхитдинова Светлана	Филос.ғ.д., проф. (Ресей)
Шалахметов Ғаділбек	Халықаралық Еуразиялық телевидение және радио академиясының академигі (Қазақстан)
Шестеркина Людмила	Ф. ғ. д., проф. (Ресей)
Шульцман Петр	Өнертану ғ. к., доцент (Қазақстан)

Жауапты редактор, компьютерде беттеген: Илияс Құрманғалиев
Жауапты хатшы: Гүлжазира Ертасова

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қ.Сәтпаев к-сі, 2, 408 б.
Тел.: (7172) 709-500 (ішкі 31413) E-mail: vest_journalism@enu.kz

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. ЖУРНАЛИСТИКА сериясы
Меншіктенуші: ҚР БЖҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК.
ҚР Ақпарат және коммуникациялар министрлігінде 27. 03. 2018 ж. №16995-Ж тіркеу куәлігімен тіркелген.
Мерзімділігі: жылына 4 рет.
Тиражы: 25 дана.

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қажымұқан к-сі, 13/1, тел.: (7172) 709-500 (ішкі 31413)
© **Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті**

Editor-in-Chief **Kairat Sak**
Candidate of Philology, Professor (Kazakhstan)

Deputy Editor-in-Chief **Aitmukhanbet Yesdauletov** *Candidate of Philology, Associate Professor (Kazakhstan)*
Deputy Editor-in-Chief **Gulnar Kendirbai** *PhD, Professor (USA)*

Editorial board

Aldabergenov Kyrykbai	Doctor of Historical Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Asanov Koilybay	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Abdimanov Omirkhan	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Abisheva Vera	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Beisenkulov Ayazbi	Candidate of Philology, Assoc. Prof. (Kazakhstan)
Brown Michael	PhD, Prof. (USA)
Dzylaloshinski Iosif	Doctor of Philology, Prof. (Russia)
Jakyp Baurjan	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Zhussupova Almatay	Candidate of Philology, Assoc. Prof. (Kazakhstan)
Irnazarov Kudrat	Candidate of Philology, Assoc. Prof. (Uzbekistan)
Korkonosenko Sergei	Doctor of Political Sciences, Prof. (Russia)
Kara Abdulvahap	Doctor of Historical Sciences, Prof. (Turkey)
Kozybayev Sagymbai	Doctor of Historical Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Lebedeva Tatiana	Doctor of Philology, Prof. (France)
Nurtazina Roza	Doctor of Political Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Omashev Namazaly	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Rizun Volodymyr	Doctor of Philology, Prof. (Ukraine)
Syed Agil bin Shekh	PhD, Prof. (Malaysia)
Saubayev Madiyar	PhD, Prof. (Kazakhstan)
Bekzhigit Serdaly	Candidate of Philology, Assoc. Prof. (Kazakhstan)
Takhan Serik	Doctor of Historical Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Toktagazin Muratbek	Candidate of Philology, Assoc. Prof. (Kazakhstan)
Khalilov Abdygani	PhD, Prof. (Kyrgyzstan)
Çengel Hülya Kasapoglu	PhD, Prof. (Turkey)
Shaikhitdinova Svetlana	Doctor of Philosophy, Prof. (Russia)
Shalakhmetov Ghadilbek	Academician of the International Eurasian Academy of Television and Radio (Kazakhstan)
Shesterkina Ludmila	Doctor of Philology, Prof. (Russia)
Shultsman Petr	Candidate of Art, Assoc. Prof. (Russia)

Executive editor, computer layout: Ilyas Kurmangalyev
Executive Secretary: Guljazira Yertasova

Editorial address: 2, Satpayev str., of.408, Astana, Kazakhstan, 010008
Tel.: (7172) 709-500 (ext. 31413) E-mail: vest_journalism@enu.kz

Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. JOURNALISM Series

Owner: Republican State Enterprise in the capacity off economic conduct «L.N. Gumilyov Eurasian National University», Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan.

Registered by Ministry of Information and Communication of the Republic of Kazakhstan.

Registration certificate No 16995-Ж from 27.03. 2018.

Periodicity: 4 times a year Circulation: 25 copies

Address of printing house: 13/1, Kazhimukan str., Astana, Kazakhstan 010008; tel.: (7172) 709-500 (ext.31413)

© **L.N. Gumilyov Eurasian National University**

Главный редактор **Кайрат Сак**
кандидат филологических наук, профессор (Казахстан)

Зам. главного редактора **Айтмуханбет Есдаuletов** к.ф.н., доцент (Казахстан)
Зам. главного редактора **Гульнар Кендирбай** PhD (США)

Редакционная коллегия

Алдабергенов Кырыкбай	Д. ист. н., проф. (Казахстан)
Асанов Койлыбай	Д. ф. н., проф. (Казахстан)
Абдиманов Омирхан	Д. ф. н., проф. (Казахстан)
Абишева Вера	Д. ф. н., проф. (Казахстан)
Бейсенкулов Аязби	К. ф. н., доцент (Казахстан)
Браун Михаил	PhD, проф. (США)
Дзялошинский Иосиф	Д. ф. н., проф. (Россия)
Жакып Бауыржан	Д. ф. н., проф. (Казахстан)
Жусупова Алматы	К. ф. н., доцент (Казахстан)
Ирназаров Кудрат	Д. ист. н., проф. (Узбекистан)
Корконосенко Сергей	Д. полит. н., проф. (Россия)
Кара Абдиуакап	Д. ист. н., проф. (Турция)
Козыбаев Сагимбай	Д. ист. н., проф. (Казахстан)
Лебедева Татьяна	Д. ф. н., проф. (Франция)
Нуртазина Роза	Д. полит. н., проф. (Казахстан)
Омашев Намазалы	Д. ф. н., проф. (Казахстан)
Ризун Владимир	Д. ф. н., проф. (Украина)
Саид Агил бин Шех	PhD, проф. (Малайзия)
Саудбай Мадияр	PhD, проф. (Казахстан)
Сердали Бекжигит	К. ф. н., асс. проф. (Казахстан)
Тахан Серик	Д. ист. н., проф. (Казахстан)
Токтагазин Муратбек	К. ф. н., асс. проф. (Казахстан)
Халилов Абдигани	PhD, проф. (Киргизстан)
Ченгел Хулия Касапоглу	PhD, проф. (Турция)
Шайхитдинова Светлана	Д. филос. н., проф. (Россия)
Шалахметов Гадильбек	Академик Международной Евразийской академии телевидения и радио (Казахстан)
Шестеркина Людмила	Д. ф. н., проф. (Россия)
Шульцман Петр	К. н. искусств., доцент (Казахстан)

Ответственный редактор, компьютерная верстка: Ильяс Курмангалиев
Ответственный секретарь: Гульжазира Ертасова

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. К.Сатпаева, 2, каб. 408
Тел.: (7172) 709-500 (вн. 31413) E-mail: vest_journalism@enu.kz

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия ЖУРНАЛИСТИКА
Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК.
Зарегистрирован Министерством информации и коммуникаций РК под номером №16995-Ж от 27. 03. 2018 г.
Периодичность: 4 раза в год.

Тираж: 25 экземпляров.

Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Кажымукана, 13/1, тел.: (7172) 709-500 (вн.31413)

© Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

Мазмұны

БАСПА ІСІ ЖӘНЕ ИНТЕРНЕТ БАҚ

<i>Алдабергенов Қ.М.</i> Қазақ тілінде 1917-1933 жылдар аралығында жарық көрген кітаптар	8
--	---

БАҚ ЖӘНЕ ҚОҒАМ

<i>Абишева В.Т., Мадетхан Р.С.</i> Публицистикалық дискурстың коммуниктивтік және танымдық аспектілері туралы	19
<i>Баткеева Б.Т.</i> «Ана тілі» газеті бетіндегі қазақ өнерінің мәселелері	25
<i>Жұматаев Е.</i> БАҚ-тағы саяси-әлеуметтік қақтығыстың жариялануы	31
<i>Кусайнова М.М., Ишанова А.И.</i> Жарнама және PR-бренд мәтіндердегі сторителлинг тәсілдері	37
<i>Сейтжанова Ж.Д.</i> Қоғамдық-құқықтық сауаттылықтың БАҚ-тағы ерекшелігі	44
<i>Тәжібаев Ғ.Қ., Білдебекова Ә.Т.</i> Телеберілімдерге жас шамасына қарай қойылатын критерийлер	51

ҚОҒАММЕН БАЙЛАНЫС

<i>Молдабаев Х.С.</i> Мемлекеттік органдардың баспасөз қызметіндегі ұйымдастыру мәселелері	61
<i>Омашев Н.О.</i> Ұлт-азаттық көтеріліске жаңа көзқарас	68
<i>Шауенова Г.Ә., Бутеев Б.</i> Білім мен Ғылым саласындағы ынтымақтастық (Қазақстан мен Түркия тәжірибесінен)	76

ЖАҢА МЕДИА

<i>Булатова М.Б.</i> Қазақстан журналистикасындағы әлеуметтік медианың рөлі: жаңа сын-тегеуріндер	87
---	----

Contents

PUBLISHING AND INTERNET MEDIA

<i>Aldabergenov K.M.</i> Books were published in the Kazakh language between 1917-1933	8
--	---

MASS MEDIA AND SOCIETY

<i>Abisheva V.T., Madetkan R.S.</i> To The Question of Communicative and Cognitive Aspects of Publicistic Discourse	19
<i>B.T. Batkeeva</i> The problems of Kazakh art on pages of “Ana tili” newspaper Annotation	25
<i>Zhumatayev Ye.</i> The Language of the Media in the Publication of Political and Social Conflict	31
<i>Kusainov M.M., Ishanova A.I.</i> Storytelling techniques in advertising and PR-branded texts	37
<i>Seytzhanova Zh.D.</i> Media Features of Public law Literacy	44
<i>Tazhibayev G.K., Bildabekova A.T.</i> Criteria Teleplay on age Categories	51

PUBLIC RELATIONS

<i>Moldabayev Kh.S.</i> Press service in a government agency and its main areas	61
<i>Omashev N.O.</i> A new approach at the national liberation rebellion	68
<i>Shauenova G.A. , Buteev B.</i> Cooperation in the field of education and science (From the experience of Kazakhstan and Turkey)	76

NEW MEDIA

<i>M.B. Bulatova</i> The Role of Social Media in Kazakhstani Journalism: New Traditions and Challenges	87
--	----

Содержание

ИЗДАТЕЛЬСКОЕ ДЕЛО И ИНТЕРНЕТ СМИ

<i>Алдабергенов К.М.</i> Книги изданные на казахском языке в период 1917-1933 годах	8
---	---

СМИ И ОБЩЕСТВА

<i>Абишева В.Т., Мадетхан Р.С.</i> К вопросу о коммуникативных и когнитивных аспектах публицистического дискурса	19
<i>Баткеева Б.Т.</i> Проблемы казахского искусства на страницах газеты «Ана тілі»	25
<i>Жуматаев Е.</i> Освещение общественно-политических конфликтов в СМИ	31
<i>Кусаинова М.М., Ишанова А.И.</i> Приемы сторителлинга в рекламных и PR-брендовых текстах	37
<i>Сейтжанова Ж.Д.</i> Медиа-особенности публично-правовой грамотности	44
<i>Тажимаев Г.Т., Билдабекова А.Т.</i> Критерии телепередач по возрастным категориям	51

СВЯЗЬ С ОБЩЕСТВЕННОСТЬЮ

<i>Молдабаев Х.С.</i> Пресс-служба в государственном органе и её основные направления	61
<i>Омашев Н.О.</i> Новый взгляд на события вековой давности	68
<i>Г.А. Шауенова, Б. Бутеев</i> Сотрудничество в области образования и науки (Из опыта Казахстана и Турции)	76

НОВЫЕ МЕДИА

<i>Булатова М.Б.</i> Роль социальных медиа в журналистике Казахстана: новые традиции и вызовы	87
---	----

FTAMP 19.51.09

Е. Жұматаев

Л.Н. Гумилев ат. Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

БАҚ-тағы саяси-әлеуметтік қақтығыстардың жариялануы

Андатпа. Қазақстанның ішкі-сыртқы саясатын толыққанды сақтау мен үйлестіру мақсатында Елбасы ұстанған бүгінгі кезеңде этникааралық үйлесімді қарым-қатынастың сақталуын, көпұлтты мемлекеттердің қай-қайсысында болсын өзіндік шешімін табуға тиісті өзекті мәселе болып отыр. Қоғамда этникааралық үйлесімді немесе қақтығысты қарым-қатынастардың орнауында БАҚ басылымдарының да үлесі зор. Осы ұстанымды орнықтыру мен дамытуда теле-радио-баспасөз және ғаламторлық БАҚ-тың адамға саналық, тіл ұстанымы тарапынан басты құрал ретінде бірінші кезекке шығары анық. Осы мақалада осы баспасөз жарияланымдарында басылған этникалық ақпараттардың ішінде этникааралық қақтығыстардың орын алуына түрткі болу мүмкінгі зор мәтіндердің тілдік ерекшеліктері қарастырылады.

Түйін сөздер: этникааралық қақтығыс, БАҚ жарияланымдары, этникалық ақпарат, этногенездік таным, халықаралық ұстаным.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2018-125-4-31-36>

Кіріспе. Тіл адамзаттың тұтас болмысын, басқа тіршілік иелерінен ерекшеленетін адами танымы мен қасиетін айқындайтын күрделі әрі жүйелі құрылым болғандықтан да заманауи тіл білімінде антропоцентристік парадигмаға басымдық берілуде. Адам өзін қоршаған тылсым дүниені қаншалықты тани алса, сол деңгей адам танымының жемісі саналады. Демек, бүгінгі күнде адамға таным-түсінік қалыптастыруда бірінші кезекте БАҚ-тың атқарар қызметі зор. Онда адам күнделікті ғаламторлық жарияланымдар мен телехабарлар арқылы дүниеде не болып жатқанынан хабардар болып қана қоймай, оны терең тану мен түйсінуге ұмтылады. Саналы адамзат тұлғасының қалыптасуы, ұрпақ арасындағы сабақтастық желісінің үзілмеуі тілдің қызметіне тікелей байланысты болуына орай *Тіл – Болмыс - Таным* ұштағанының уақыт пен кеңістік аясындағы БАҚ-тың дамуымен, өзара ықпалдасу үдерісін ақпаратты адами тілдік таным ұғымымен ұштастыра қарап, дамытуға тиістіміз.

Мәселенің тілдік тұрғыда зерттелуі. Табиғи тілдің саланың қоғаммен қатынас тұрғысынан зерттеу нысанына айналып, зерттеу объектісі ретінде ғылыми сипатқа еніп негізгі нысанға болуы «Тіл - объекті» деген аспектісі мына тұрғыдан қарастырылады: «Бұқаралық ақпараттың тіл құралдарын қалың бқұарамен қатынас құралы ретінде танымау қайсыбір жағдайларда қолданылуын шектеп, жалпы теле-радио мен ғаламтор ақпаратын жеткізуші қызметі ретінде ғана танылу қоғамда туындайтын әртүрлі қақтығыстарға түркі болуы мүмкін [1, 136]. Біздің ойымызша, тілші-ғалым Н.Д. Голев тілдің заң саласына қатысты қолданысын тереңдеп көрсетуіндегі кейбір тіл құралдары қолданысының шектелетін қайсыбір жағдайлары қатарында нәсілдік, этникааралық, діниаралық, руаралық т.б. араздықты қоздыру бағытындағы ауызша және жазбаша формаларда таралатын қақтығысты (нәсілдік, этникааралық, діниаралық, руаралық т.с.с.) ақпараттар орын алады деп ойлаймыз. В. К. Малькова БАҚ-тағы этникалық реңкті немесе этникалық ақпаратта оның авторы – журналист тарапынан сол бір этносқа қатысты мысқыл-кекесін, жанашырлық, айыптау, ыза-кек немесе ешбір эмоцияның көрініс бермеуі мүмкін екендігіне тоқтала отырып, соған орай этникалық бояуы немесе этникалық ақпараттардың оң және толерантты, бейтарап немесе қақтығысты түрлерін бөліп қарастырады.

Мәселенің талқылануы мен нәтижесі. Қайсыбір елдер мен халықтар туралы, сондай-ақ ұлттық немесе этникалық салт-дәстүрлер мен ұлттық этникалық құндылықтар туралы, оның ішінде, этникааралық қарым-қатынастар, этникалық саясат, сондай-ақ қазіргі қоғам өмірінің барлық салалары тұрғысындағы (экономика, спорт, медицина, педагогика т.б.) аталмыш этниканың әлеуеті (жетістіктері, кемшіліктері, ерекше қасиеттері, дағдылары) туралы ғылыми-ағартушылық бағытта берілетін позитивті этникалық ақпараттардан қайсыбір этносқа бір жағымсыз қасиеттерді теліп, олардың басқалардан айырықша белгілерін атап көрсете отырып, сол этнос тарапынан төнетін қауіпті сезіндіруге бағытталуы жағынан теріс я қақтығысты болып табылатын этникалық ақпараттар ажыратылады [2, 45]. БАҚ-тағы этникааралық қақтығысты ақпараттар туралы сөз қозғағанда мына пікір назар аударуды қажет етеді деп ойлаймыз.

БАҚ жарияланымдарында «этникалық мифология, тарих, рухани, материалдық мәдениет, басқа да этникалық құндылықтар әдейі текстуалданып, айырықша түрде талқыланылып (интерпретация), тұрғындар үшін аса қызық, көкейкесті ақпаратқа айналып, бұқара санасына сіңеді. БАҚ көмегімен идеологтар тарапынан жасалған эмоционалды-нормативтік бояуы бар этникалық образдар, идеялар, идеалдар, мифтер, құндылықтар қоғамға таратылады да, адамдар арасында этникалық намыс, абырой, өкпе-реніш, үрей сияқты сезімдерді тудыратыны айтылады.

Қазіргі БАҚ-тың ақпарат көзі ғана емес, сондай-ақ түрлі идеология, саясат, бизнес, мәдениет өкілдерінің аса маңызды «тартыс» алаңы болып табылатыны көрсетіледі. Сөйтіп, бұқара санасында БАҚ көмегімен этникалықпен байланысты мәселе өзектендіріліп қана қоймай, осы сала тұрғысында идеологтар тарапынан белгіленген түсінік қалыптасатыны айтылады. Ақпаратты қалың бұқараға жеткізуде, бұқара санасына ықпал етудегі БАҚ-тың басты қаруы – тіл, сөз [2, 47].

Бұл тұрғыда қайсыбір этносқа бір жағымсыз қасиеттерді теліп, олардың басқалардан айырықша белгілерін атап көрсете отырып, сол этнос тарапынан төнетін қауіпті адресатқа (тыңдарман, оқырман) сезіндіруге және соған иландыруға бағытталуы жағынан теріс я қақтығысты болып табылатын этникалық ақпараттарда қолданылатын тілдік құралдар мен тілдік әдіс-тәсілдердің қатары сан алуан деуге болады.

Зерттеудің нысаны. Ғаламторды ақтарып шықсаңыз, көптеген электронды сөйлеу синтезаторын табасыздар, мәселен:

Acapela – әлемге танымал сөйлеу синтезаторларының бірі. Бағдарлама 30-дан астам мәтінді таңып, дыбыстай алады.

Vokalizer – Nuance компаниясы шығарған бағдарлама. Дауыс табиғи және таза шығады деп берілген ғаламторда. Бұл бағдарламаның компьютерге, ұялы телефонға, көлікке көшіре алатын қосымша қызметтері де бар.

RHVoice – бұл синтезатордың авторы Ольга Яковлева. Бағдарлама үш түрлі дауыспен сөйлейді: Елена, Ирина және Александр.

ESpeak – 2006 жылы бірінші тегін нұсқасы шыққан.

Festival – Эдинбург университетінде жасалған сөйлеудің тану мен синтездің жүйесі. Бағдарлама және басқа да модулдері тегін open source жүйесі арқылы таратылады [5].

Ұлттық (нәсілдік, діни, әлеуметтік) алауыздықты қоздырушы ақпараттарға тән тілдік сипаттар:

1) Белгісіз тұлға я белгісіз топ тарапынан орын алған жағымсыз я теріс іс-әрекетте этнонимнің ешбір негізсіз аталуы этникааралық қақтығысқа түрткі, этниканы жағымсыз әрекетте тікелей айыптауды көздейтін эксплицитті (ашық) тілдік тәсілдердің бірі болып табылады. Мысалы: *«орган қызметкерлерінің сөзі терезе сындырған бұзақыларды емес, терезе сындырған қазақтарды іздеп жүрміз түрінде келген»*. Сондай-ақ, тұлғаның ұлттық,

нәсілдік я діни қатыстылығына қарай ешбір негізсіз я дәлелсіз аталуы да өз мазмұнында қайсы бір жасырын мәндерді қамтыған имплицитті тілдік тәсілдердің қатарында қарастырылады. Мысалы: *Сонда біз еврей Толоконскийден қандай адалдықты күтпекпіз...*.

2) Бір кездері ешбір кекесін-мысқыл немесе кемсіту ниетінде емес, тек этностың антропологиялық өлшем бойынша белгілері мен кәсібінің сипатына қарай шыққан атаулардың кейінгі әр этностың ресми этнонимі бекітілген уақыттарда авторлар (журналистер) тарапынан эмоционалды этникалық реңктерде қолданылуы жарияланымның қақтығысты тілдік белгілерінің бірі болып табылады.

Әр этностың ресми этнонимі бекітілген қазіргі уақыттарда баспасөзде т.б. көрініс табатын жөйт, қысық көздер, орекендер, қара, аққұлақ, хохол, негр, сарт, маңқа қазақ, сақау қырғыз сияқты эксплицитті тілдік бірліктер кемсіту-қорлау ниетіндегі мінездемелері ретінде танылады. Мысалы, Маңқа қазақ – түркі тілдес халықтар арасында, әсіресе, қырғыз, ұйғыр халықтарында қазақтардың фонетикалық (дыбыстық) сөйлеу ерекшеліктеріне орай, яғни м~б дыбыстарының сәйкестігіне байланысты айтылған, ал эмоционалды-экспрессивтік баға тұрғысынан алғанда бейтараптық сипаты басым тіркес. Осы іспеттес – «сақау қырғыз» тіркесі қырғыз халқының фонетикалық (дыбыстық) сөйлеу ерекшеліктеріне орай, атап айтқанда ш~с дыбыстарының сәйкестігіне байланысты (жениш– жеңіс) қазақтар арасында орын алған, бұл сияқты «маңқа қазақ», «сақау қырғыз» тіркестерінің семантикасында жағымсыз эмоционалды-экспрессивтік бағадан гөрі, туыстас түркі халықтарының фонетикалық сөйлеу ерекшеліктерін алға тарту ниеті басым. Алайда, контекстегі қолданысына, автор-субъектінің ниетіне қарай, сондай-ақ семантикалық өзгерістер нәтижесінде маңқа сөзі сөйлеушінің тіліндегі кемістікті, яғни маңқылдап сөйлеу жағдайындағы келемежді, сондай-ақ **боқмұрын** – *жас бала* дегенді білдіреді. Маңқа сөзінің жағымды я жағымсыз эмоционалды-экспрессивтік бағаны қамтуы тікелей контексте қолданылуымен байланысты анықталады.

3) Қайсыбір халықтың (этниканың) материалдық жағдайының я биліктегі т.с.с. үлесінің теңсіздігі тұрғысындағы тұжырымдар немесе қайсыбір этносқа (этностарға) табиғи басымдықты тән етіп, басқасын жетілмегендік, қор сипатта тұжырымдау. Мұндай тұжырымдар Мысалы: *«Ал, осы халықтардың ішіндегі ең кедей, бейшара, тілі мен дінінен, байлығы мен жерінен айырылған кім? Қазақ! Бүгінде барлық ұлт өкілдері қазаққа жоғарыдан менсінбей қарайтын болды. Өз елімізде, өз жерімізде екінші сортты халық екенімізді мойындауымыз керек. Неге өз елімізде, өз жерімізде басқа ұлттарға өзімізді сыйлата алмаймыз? Себебі, біз сыйлаудан қалған халықпыз, рухымыз сөніп, намыстан айырылған халықпыз, қазақ жуас, қазақ момын дегенге алданған халықпыз»*. Осы контекстегі барлықұлт өкілдері тіркесі жалпылама түрде қолданылса да, алдыңғы сөйлемдермен логика-семантикалық байланысында тіл иеленуші санасында қазақтан басқа ұлттардың барлығын сәйкестендіреді. Және «Неге өз елімізде, өз жерімізде басқа ұлттарға өзімізді сыйлата алмаймыз?» деген жауабы өз мазмұнында қамтылған риторикалық сөйлемде – қазақтарды Қазақстандағы өзге ұлттар сыйламайды, – деген тұжырым имплицитті берілген.

Сондай-ақ, *сыйлаудан қалған халықпыз, рухымыз сөніп, намыстан айырылған халықпыз, қазақ жуас, қазақ момын* сияқты жағымсыз автостереотиптер (ұлттың я оның өз өкілдерінің ұлт туралы тұжырымдары) ұлттың өзін кемшін этнос ретіндегі сезімге бой алдыруына, өзіндік қадір-қасиеттің жойылуына, өзіндік төмен бағалаудың қалыптасуына, халықтық рухтың және ұлттық сәйкестілік көрсеткішінің төмендеуіне түрткі, кейде этностардың өзара наразылығын тудырып, ұлтаралық шиеленістерге алып келуі де әбден мүмкін.

4) БАҚ жарияланымдарындағы этноорталықтануға құрылған кейбір мәтіндер қайсыбір этносқа байланысты жеккөрушілік сезіміне түрткі болуы мүмкін. Этноорталықтану этностың түрлі этникалармен араласуы барысында өз мәдениетінің я болмысының басқасынан (өзге этникалардан) ерекшеленетінін аңғаруы барысында өзіндік этникалық сәйке-

стендіру туралы сана-сезімінің жетілуінде оң қызмет атқарса, ал түрлі өмірлік құбылыстарды дәстүр мен құндылықтар призмасы тұрғысынан қабылдап баға беру барысында тек өз этникалық тобыныкін жөн көру, дұрыс деп тану қылығының көрінісі тұрғысынан айқындатыны анық.

Сондай-ақ мына анықтамаға сәйкес *«адамдар арасында әлемнің қабылданып, бейнелеуінде өз тобының (ұлтының) басты назарда болып, қалғандары оныкін өлшем етіп, соған сүйенуі, соныкімен бағалануы тұрғысындағы үрдіске бой алдыруында, және өз мәдениеті элементтерін (норма, рөл, құндылықтарды) табиғи әрі дұрыс, ал басқа мәдениет элементтерін табиғи емес (жасанды) әрі дұрыс емес деп қарау; өз қауымы салттарын амбебаптар ретінде қарастырып, адамға тек өз қауымының, тобының мүшелерімен ғана ынтымақтастықта болуы тиіс (оларға көмектесу), өз қауымын жөн көру, оны мақтаныш тұту, басқа қауым, топ мүшелеріне сенбеу, тіпті жсауласу тұрғысындағы индивидтік этнорталықтану»* этникааралыққарым-қатынастың үйлесімді жүзеге асуында теріс ықпалды болып табылады [3,196]. Мысалы: «Лондонның тас көшелерінде ит жетектеген ағылшындар сөйленісін» қазақ санасындағы ағылшындардың типтік образын жеткізіп тұр.

Мақала атауына сәйкес ағылшындар «итке төрден төсек салатындар» қатарында қарастырылады. Сондай-ақ, мақаладағы *«...екі адамның басы қосылса, иттерін қалай шомылдырғандарын, иттің тамақтарын, иттерінің «қылықтарын» әңгімелеп, езіп отырғаны...»* [4,] сияқты сөйлемдер пропозициясында автордың ағылшындардың аталмыш әдет-дағдыларын айыптау мәні қамтылған. Ағылшындарда өзара әңгіме тақырыбының өзекті еместігі, сөз етуге тұрмайтын нәрсеге сонша уақыт бөлетіні туралы жағымсыз мән езіп отыру тіркесі және оның басқа сөздермен семантикалық байланысы арқылы білдірілген. Бұл орайда тұлғаның өз мәдениеті тұрғысынан алғанда, өзге ұлттың оғаштау көрінетін ғұрыптары туралы мәліметті беруі мақұлданылғанымен, оны агрессиялық сипатта баяндау оң бола бермейді. Жалпы этноорталықтанудың асқынған соңғы нүктесі ретінде делегитимизация көрсетіледі, яғни «қабылданатын нормалар мен құндылықтар қатарынан шығарылатын топ немесе топтардың супержағымсыз әлеуметтік категорияларға топтастырылуы» [4].

5) Жекелеген тұлғалардың тарапынан жасалған теріс әрекетін тұтас этносқа, қауымдастыққа артып, соларды тұтастай жауапты ету, сондай-ақ бір этносты я топты басқасына қатысты дұшпандық әрекетте, теріс ниетте етіп, жасырын қаскүнемдік әрекет үстінде етіп сипаттауда этнонимнің қолданылуы. Мысалы: *Жөйттер ислам құндылықтарын құртуға кірісті* (<http://muslim.kz/>).

6) Этностереотиптердің, оның ішінде, авто- және гетеростереотиптердің жекелеген ұлт өкілдері тарапынан көрініс берген, яғни жекелеген жағдайлар барысындағы ерекшеліктердің тұтас ұлтқа тән қасиет ретінде телініп жататыны да жасырын емес. Этностереотиптердің осы тұрғыда субъективті қалыптасуы туралы тұжырым этникалық ақпаратқа құрылған мақалаға берілген комментарийде анық көрсетіледі: *«Как алкоголизм у русских? Я Вам покажу 100 русских которые не пьют водку, тем не менее ярлык навешан из-за таких как вы, кто любит обобщать ибо сам пример «для подражания». Данный казус скорее исключение, которое будет непременно наказано самим обществом, боюсь у нас этого не исправить ближайшше лет 50...»* [5,].

7) Өткен, осы және келер шақтардағы ауыртпалық т.б. келеңсіз жағдайларды анықталған бір топтың мақсатты түрде жүргізілген әрекеті ретінде түсіндіру. Мысалы: Қазақтарға төнетін тағы бір қауіп – кавказдықтар. Олар ішке түскен құрт тәрізді, қылмыстық топтарымен, жемқорлық жайлаған жүйеге жақындығымен, бірте-бірте Қазақстан экономикасын қолдарына ала бастайды [6,]. Бұл үзіндіде қолданылған кавказдықтар сөзі жеке бір этниканың атауы емес екені белгілі. Мұнда сөзі мағынасы кеңейе отырып, Кавказ өңірін жайлаған барлық халықтарды өз семантикасында қамтиды.

8) Қайсыбір ұлтты түрлі ұлттық, діни, әлеуметтік топ өкілдері іс-әрекеттерінің немесе мінез-құлқының эмотивті-бағалаушытық сипаттамалары: шошқадай лас, сарымсақ сасыған орекеңдер жаудай шапты, басып алды, тайрандап жүр т.б.

Жалпы көптеген тілдік қақтығыстарда, сөз қақтығыстарында – жеке тұлғаның ар-намысы, абыройы мен іскерлік беделіне нұқсан келтіру, әлеуметтік топтық, діни, нәсілдік, соның ішінде этникааралық мәселелердің шиеленісті сипат алу жағдайларында тілдік құралдар ішінде имплицатуралар да басты орынға ие болады. Имплицатуралар қосымша жағымсыз мәндерді, теріс ниетті өз мазмұнында жасырын түрде қамти отырып, сыпайы тілдік қарым-қатынас ережелері бұзылуының бір көрінісі болып табылады. Түрлі ниет, мәністі жасырын (имплицитті) түрде өз мазмұнында қамтитын имплицитті сөйленістер кекесінді меңзеу, ишарат ету, баға беру, түртпектеу, сайқы мазақ ету түріндегі сөйлеу әрекеттеріне құрылады. Мысалы: *«Но мы и не быдло-публика, для которой алкоголь без меры, непристойности и неуважение к старшим – норма. У нас есть Достоинство и Отличие от других»* [5,] деген сөйленісте өз этносының артықшылықтарын басқа этностың кемшіліктерін меңзеу арқылы білдірген. Аталмыш сөйленісте жасырын тұрған этноним осы сөйленістің алдындағы репликалармен логика-семантикалық байланысында анықтала алады.

Сөйленіс немесе ақпараттардағы тілдік тұрғыдан тікелей рәсімделмеген мұндай жасырын тұрған ой-ниет, жасырын мән – имплициттілік рецепиент тарапынан кері түсінікке (декодталу әкеледі) алады. Сөйтіп, «Тіл – әрекет нәтижесі емес, әрекеттің нақ өзі» [7,] деген В.фон Гумбольдт сөзінің ақиқаттығына жоғарыда талданылған тілдік құралдар қолданысының түрлі этникааралық шиеленістерге түрткі болу мүмкіндігі дәлел болады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Голев Н.Д. Юридизация языковых конфликтов как основание их типологии // Юрислингвистика-9: Истина в языке и праве: Межвузовский сборник научных трудов./ под ред. Н.Д. Голева. – Кемерово-Барнаул: Изд-во Алтайск. университета, 2008. – С. 136-155.
- 2 Малькова, В. Освещение этничности в СМИ в свете конфликтологии // Прикладная конфликтология для журналистов. – Москва: Права человека, 2006. – 158 с.
- 3 Brewer M.B., Campbell D.T. Ethnocentrism and Intergroup Attitudes: East African Evidence. N.Y., «Halsted/Wiley», (1976).
- 4 Жүнісов А.Б. Итке төрден төсек салатындар // «Егемен Қазақстан» газеті, 13.01.2015, №16.
- 5 Матреков К. Стриптиз на свадьбе: почему молчит казахская пресса? [Электронная ресурс] - <http://365info.kz/tag/kazaxskaya-svadba/> (Дата обращения: 20.12.2017)
- 6 Біз қандай мемлекетпіз? // Қазақстан газеті, 26.04.2007, №16 (156).
- 7 Этноцентризм и этнические стереотипы. [Электронная ресурс] - URL: <http://www.studfiles.ru/preview/3286642/>. (Дата обращения: 08.12.2017.).

Е. Жуматаев

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Язык СМИ в публикации политических и социальных конфликтов

Аннотация. На нынешнем этапе политики, проводимой Главой государства при полном соблюдении и координации внутренней и внешней политики Казахстана, важно сохранить межнациональное согласие и найти решение в любой многонациональной стране. Публикации в СМИ также играют важную роль в установлении межэтнических или межэтнических отношений. Очевидно, что телевидение и радиовещание и интернет-СМИ являются ключевыми инструментами в

развитии и продвижении этой позиции в качестве основного инструмента для человека. В данной статье рассматриваются лингвистические особенности текстов, которые могут стать источником межэтнических столкновений в этническом дискурсе, опубликованном в этих пресс-релизах.

Ключевые слова: этнический конфликт, публикации в СМИ, этническая информация, этногенез, международное положение.

Ye. Zhumatayev

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Media Language in the Publication of Political and social Conflict

Abstract. At the current stage of the policy pursued by the Head of State in full compliance and coordination of the internal and external policy of Kazakhstan, it is important to preserve inter-ethnic harmony and to find a solution in any multinational country. Mass media publications also have an important role in establishing inter-ethnic or inter-ethnic relations. It is obvious that television and radio broadcasting and Internet media are the key tools in the development and promotion of this position as the main tool for the human being. This article considers the linguistic peculiarities of the texts which can be a source of interethnic clashes in the ethnic discourse published in these press releases.

Keywords: ethnic conflict, media publications, ethnic information, ethnogenesis, international position.

References

- 1 Golev, N.D. Yuridizatsiya yazykovykh konfliktov kak osnovaniye ikh tipologii [Legalization of language conflicts as the basis of their typology]. Yurislingvistika-9: Istina v yazyke i prave: Mezhvuzovskiy sbornik nauchnykh trudov [Legal studies-9: Truth in language and law: Interuniversity collection of scientific papers]. / pod red. N.D. Goleva. (Izd-vo Alt. Un-ta, Kemerovo-Barnaul, 2008, P. 136-155.). [in Russian]
- 2 Mal'kova, V. Osveshenie etnichnosti v SMI v svete konfliktologii [Coverage of ethnicity in the media in the light of conflict management], Prikladnaya konfliktologiya dlya zhurnalistov [Applied conflict science for journalists]. (Prava cheloveka, Moscow, 2006. 158 p.). [in Russian]
- 3 Brewer, M.B., Campbell D.T. Ethnocentrism and Intergroup Attitudes: East African Evidence. («Halsted/Wiley» N.Y., 1976). [in Russian]
- 4 Zhunusov, A.B. Itke törden tösek salatındar [Bedsprad beds], «Egemen Kazakhstan» newspaper, 13.01.2015, №16. [in Kazakh]
- 5 Matrekov K. Striptiz na svad'be: pochemu molchit kazakhskaya pressa? [Striptease at a wedding: why is the Kazakh press silent?]. [Electronic resource] Available at: <http://365info.kz/tag/kazaxskaya-svadba/> (Accessed: 12/20/2017). [in Russian]
- 6 Biz qanday memleketpiz? [What country do we have?]. // The «Kazakhstan» newspaper, , 156 (16), (26.04.2007). [in Kazakh]
- 7 Etnotsentrizm i etnicheskiye stereotipy [Ethnocentrism and ethnic stereotypes]. [Electronic resource] - URL: <http://www.studfiles.ru/preview/3286642/>. (Accessed: 12/08/2017.). [in Russian]

Автор туралы мәлімет:

Жұматаев Е. - ғылым магистрі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің докторанты, Астана, Қазақстан.

Zhumatayev Ye. - Master of Science, Doctoral student of L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.